

Каракоз О.
(м. Київ)

ФОРМУВАННЯ МЕТОДІВ БІБЛІОТЕЧНОЇ ЦЕНзуРИ В ПЕРШІ РОКИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ (1917–1919 РР.)

Дослідження історії бібліотечної справи України потребує виявлення і обґрунтування основних тенденцій і напрямів її розвитку з позицій сучасної історичної думки. В цьому аспекті проблема пов'язана з формуванням основних методів бібліотечної цензури становить актуальність, оскільки саме за допомогою даних методів та засобів впроваджувалась цензура в бібліотечну справу.

Саме тому розкриття основних цензурних методів та засобів є актуальним завданням українського бібліотекознавства, адже застосовуючи цензурні методи радянська влада здійснювала політику державного управління, яка здійснювалась відповідно комуністичній ідеології.

Питання пов'язані з проблемою формування методів бібліотечної цензури, висвітлювались в працях та монографічних дослідженнях українських бібліотекознавців. Т. І. Ківшар у своїй монографії розкриває основні засоби та методи цензурного керівництва бібліотечною справою радянським урядом [1].

О. Федотова розкриває основні напрями роботи головних інститутів цензури, які, застосовуючи засоби та методи цензурної політики, впроваджували комуністичну ідеологію у бібліотечні та архівні установи, а також у видавничі та поліграфічні підприємства [2].

Основні методи запровадження цензури у бібліотечну справу висвітлюють ряд російських науковців. Так, К. І. Абрамов розкриває основні передумови виникнення бібліотечної цензури. Він акцентує увагу на розкритті засобів, за допомогою яких здійснювалась чистка книжкових фондів від літератури, яка суперечила основним канонам комуністичної ідеології [3].

А. М. Мазурицький у своєму дослідженні подає історичні аспекти цензурної політики держави в 30-ті рр. ХХ ст. Також в даній статті автор розглядає основні напрями діяльності Головліту по ліквідації та очищенню фондів бібліотек, а також по вилученню творів друку видатних державних діячів [4]. Праці російських бібліотекознавців, які торкаються поставленої проблеми, безумовно, мають велике значення і для української бібліотекознавчої науки.

У даній статті зроблено спробу виявити основні чинники, які вплинули на формування методів бібліотечної цензури в перші роки радянської влади, показати, яким чином цензура перетворювалась у головне знаряддя державного управління радянської влади, а також які методи та засоби використовувались радянським урядом з метою впровадження цензури у бібліотечну справу.

Цензурна політика радянської влади відображалась у реалізації системи заборон та обмежень прав громадян в отриманні потрібної інформації. Цензура здійснювала державний контроль за розповсюдженням видань з метою не допустити або обмежити поширення ідей і відомостей серед населення, що визнавались радянським урядом небажаними або шкідливими, а точніше «загрожували» інтересам пануючої на той час в суспільстві комуністичної ідеології.

Володимир Даль визначає цензуру як установу, головною функцією якої є перегляд, схвалення або недопуск рукописів до друку [5].

Короткий політологічний словник визначає теж цензуру як певну установу, яка відає наглядом за пресою [6].

З вище сказаного можна зробити такий висновок, що цензура – це державний інститут, який має налагоджену систему контролю за всіма інформаційними процесами, які здійснюються в суспільстві, з метою встановлення влади того політичного режиму, який панує в суспільстві.

В радянські часи бібліотека була засобом інформаційного забезпечення громадян, як інші осередки соціально-культурного значення. Ось чому бібліотека була одним із центрів впровадження комуністичної ідеології. Принцип партійності сформував бібліотечну ідеологію-систему теоретичних ідей, правових та етичних норм, які узагальнювали стратегічні завдання бібліотеки в суспільстві [7].

Політичний контроль за роботою бібліотек здійснювали партійно-державні органи та цензурні інститути, які застосовували цензурні методи – засоби, за допомогою яких правлячими структурами здійснювався державний контроль, з метою впровадження у життя єдиною ідеологічної політики.

Одним з головних методів правління органів державної влади була розробка та реалізація державних програм – певних цензурних циркулярів, які визначали головні напрями роботи бібліотек.

Після жовтневого перевороту радою Народних комісарів було прийнято декрет «Про друк» (27 жовтня 1917 р.), в якому вказувалось про закриття всіх органів преси, які не визнавали політику радянської влади, «призывающие к открытому сопротивлению и неповиновению Рабочему и крестьянскому правительству; 2) сеющие смуту путем явно клеветнического извращения фактов» [8], а також декрет Совнаркому «О революционном трибунале», де були заборонені усі «буржуазні» книги, газети та журнали революційних соціалістичних партій, які не визнавали політику радянської влади. Саме з цього часу і була встановлена цензура бібліотечної справи [9], яка впроваджувала комуністичну ідеологію.

В перші роки радянської влади сформувались основні засади комуністичної ідеології, що визначали головні напрями бібліотечної політики.

У зазначений період ідеологія мала великий вплив і реалізовувалась в якості культурної політики, здійснення якої і було головним завданням цензури. Як зазначає дослідниця Т. М. Горяева у монографії «Политическая цензура в СРСР 1917–1991 гг.», в цьому контексті ідеологічне керівництво, яке відображалось у партійних директивах, було основною умовою для функціонування цензури [10], особливо бібліотечної цензури.

Сутність бібліотечної політики визначали партійно-державні органи, діяльність яких була направлена на визначення головних напрямів роботи бібліотек в суспільстві. Так, згідно декрету Раднаркому УСРР «Про Народний комісаріат радянської пропаганди» від 1 березня 1919 р. було створено Народний комісаріат радянської пропаганди з метою керівництва загальною пропагандою, утвердження ідей революційно-комуністичного будівництва та ідей Радянської влади.

У функції Народного комісаріату радянської пропаганди входило: а) керівництво органами друку, постачання даних органів літературою загальнополітичного характеру; б) нагляд за усім загально-політичним друком в цілому з метою ідейної боротьби з контрреволюційною агітацією та пропагандою друкованого слова, підняття морального

рівня друку, обмеження органів та робітників друку від неправомірних дій представників влади; в) планомірне розповсюдження літературних та газетно-технічних сил» [11].

Згідно даного декрету усі установи, які здійснюють пропаганду літератури, в тому числі і бібліотеки, входили до складу Наркомату освіти [12].

Слід зазначити, що з середини 1919 р. перед радянським урядом постали нові завдання, пов'язані з бібліотечним будівництвом та визначенням головних напрямів цензурної бібліотечної політики.

7–8 травня 1919 р. відбувся перший Всеросійський з'їзд, на якому представник радянської влади в Україні С. Гопнер у своїй доповіді визначила головне завдання державного управління бібліотеками України, а саме: «пропаганда в бібліотеках України комуністичної ідеології» [13].

Для здійснення даної мети було вирішено створити у фондах бібліотек певне ядро літератури – книжковий склад, який повинен сприяти утвердженню соціалістичного та комуністичного світобачення у читачів [14].

13 червня 1919 р. у Києві відбулось засідання бібліотечного підвідділу на якому його завідувач С. Д. Масловський виступив з доповіддю «Завдання бібліотечної політики на Україні», в якій визначив головну мету, що стоїть перед бібліотечними працівниками – чистка фондів приватних бібліотек та створення єдиного національного книжкового фонду.

Зречення приватної власності на книгу привело до появи та здійснення основних цензурних методів, таких як націоналізація, реквізиція, конфіскація. Реквізиція та націоналізація бібліотек здійснювалась на підставі Декрету РНК РРСФСР «Про охорону бібліотек та книгосховищ РРСФСР» (липень 1918 р.) та додатку до нього «Про порядок реквізиції бібліотек, книжкових складів та книжок взагалі» [15].

Згідно постанови Наркомосу УСРР «Про реквізицію бібліотек», яка була підписана народним комісаром просвіти Затонським, усі реквізовані та конфісковані державними установами книгозбірні надходили у введення Позашкільного відділу міського та позашкільного відділу міського чи повітового відділення народної освіти [16].

Отже, фонди бібліотек поповнювались реквізованою літературою.

При позашкільному відділі була створена бібліотечна секція, яка займалась створенням губернського книжкового фонду, до складу якого входила література реквізована з приватних бібліотек, так званих «книжних кладбищ» [17].

В перші роки радянської влади одним з поширених цензурних методів була конфіскація книгозбірень.

Наприклад, на Харківщині здійснювалась конфіскація книгозбірень Жевержнева, Верчина, Єйслера, англійського консула, що складались переважно з творів красного письменства [18].

Отже, до середини 1919 р. було утворено радянські органи керівництва бібліотечною справою, що реалізовували єдину державну політику щодо бібліотек України. Змістом цієї політики було: розробка державних програм цензурних циркулярів, які визначали головні напрями бібліотечної політики; вдосконалення основних засобів та методів бібліотечної цензури. Свідченням цьому є, зокрема, проведення реквізиції, конфіскації та націоналізація бібліотечних фондів.

Використана література:

1. Ківшар Т.І. Український книжковий рух як історичне явище (1917–1923 рр.). – К.: Логос. – 1996 – 344 с.
2. Федотова О. Книга, як об'єкт цензурної політики // Вісник Книжкової палати. – 2002. – № 6. – С. 30–36.
3. Абрамов К.И. Истоки советской цензуры библиотечного дела // Советское библиотековедение. – 1996. – № 6. – С. 66–77.
4. Влияние Главлита на состояние библиотечных фондов в 30-е годы XX века / А.М. Мазурицкий. Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире, новые технологии и новые формы сотрудничества: 7-й Междунар. конф. «Крым 2000». – Симферополь, 2000. – Т.2. – С. 327–329.
5. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. – 1955. – Т. IV. – 683 с.
6. Короткий політологічний словник / За ред. С.Г.Рябова., З.І. Тимошенко. – К., 1991. – 96 с.
7. Библиотечное дело. Терминологический словарь. – М., 1997. – 168 с.
8. Книга и книжное дело. Сборник документов и материалов 1917–1941. – К., 1985. – С. 10.
9. Абрамов К.И. Вказ. праця. – С. 67.
10. Горяева Т.М. Политическая цензура в СССР 1917–1991 гг. – М., 2002. – С. 6.
11. Книга и книжное дело. – С. 19.
12. Там само. – С. 20.
13. Ківшар Т.І. Вказ. праця. – С.188.
14. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 1. – Од. зб. 541. – Арк. 84.
15. Ківшар Т.І. Вказ. праця. – С. 184.
16. Там само. – С. 185.
17. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп.1.– Од. зб. 546. – Арк. 27.
18. Ківшар Т.І. Вказ. праця. – С. 185.

*Рященко Д.
(м. Київ)*

**НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНА РЕВОЛЮЦІЯ
ТА ДЕРЖАВНЕ БУДІВНИЦТВО В УКРАЇНІ (1917-1920 РР.).
ПРИЧИНИ ПОРАЗКИ**

Історія українського народу давня, багата й цікава, але, водночас, тяжка і трагічна. В усі часи землі України завойовували, ділили і визискували, а народ гнобили й знищували.

Наріжним каменем реалізації національного духу українство здавна вважало саме державу, якої було позбавлене на сотні років, державу як інституцію, вважаючи її гарантом внутрішньої стабільності та зовнішньої незалежності. З набуттям Україною статусу незалежної держави, поживався інтерес науковців, працівників архівних установ, широкого читацького загалу до історичного минулого українського народу. Серед безлічі недостатньо досліджених проблем однією із надзвичайно важливих є історія національно-визвольної революції та державного будівництва в Україні 1917-1920 рр. Її активно розробляють українські вчені [1].

Протягом своєї історії український етнос чотири рази піднімався на вищий щабель свого розвитку: створення власної держави. Вперше це сталося за часів Київської Русі, вдруге – козацької держави Богдана Хмельницького, втретє – за доби національно-визвольної революції (1917-1920 рр.), вчетверте – у наш час (90-ті роки XX століття) [2].

Нація без держави – неповна і незавершена, врешті, неповноцінна. Тому творення власної держави було, є і буде найвищим ідеалом нації. Лише у своїй власній державі народ